

УДК 821.161.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-16>

ПОСТЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ У ТВОРЧОСТІ ЮРКА ІЗДРИКА

Капура О. М.

*кандидат філологічних наук,
викладач української мови за професійним спрямуванням
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету
вул. Гонти, 37, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0002-4399-2543
olgakapura14@gmail.com*

Ключові слова: *прототип
постмодерного Апокаліпсиса,
екзистенціалізм,
егоцентрична спрямованість
світогляду, культурно-
мистецьке вдосконалення,
штучна псевдонасиченість.*

Відзначено особливість умов виникнення українського постмодернізму. Розглянуто основні параметри постмодернізму. Зазначено, що український постмодерний роман заперечує наративні стратегії реалістичного дискурсу. Наголошено на тому, що постмодернізм вибудовує особливу концепцію світу. Зазначено, що український постмодернізм має власну специфіку, що відображена в прозі Ю. Іздрика. Указано, що стиль Ю. Іздрика є постмодерністським варіантом «риторичного апокаліпсиса». Представлено характеристику ранньої прози українського письменника. Розглянуто різні літературні оцінки творчості Ю. Іздрика. Розглянуто особливості відображення обраної проблематики у романі Ю. Іздрика «Воццек & воццекургія». Відзначено роль та особливості трактування у романі апокаліптичної тематики. Наголошено на прагненні головного героя знищити межі реальності, заглибитися в глибини власного «Я» з метою знаходження відповідей на питання людського буття. Розглянуто унікальне сприйняття Воццеком людського існування. Роман написано у стилістиці особистого щоденника, що поєднує спроби зафіксувати ключові спалахи свідомості в процесі суцільного руйнування. Відповідно, простір роману представлений нестабільною структурою, що поєднує у собі сни, марення. Наголошено на тому, що Ю. Іздрик удаю використовує «накопичення вигадки», нескінченний потік персонажів-привидів, низку алюзій на українських письменників. Вражає не тільки скрупульозність класифікації та дивовижність відстороненості автора, а й неповторність передачі емоції, які пережив головний герой. Відзначено, що особлива пікантність опису полягає у чіткому помітному ефемерному зв'язку між «реальністю» нейрофізіологічних процесів, їх відображенням у побуті та можливістю точної передачі цього мовою. Описано всю гамму страждань головного героя. Наголошено, що літературна унікальність роману була сформована в постмодерній естетиці. Акцентовано на тому, що відчуття замкнутого простору і безвиході пронизує всю композицію тексту. Зазначено, що Ю. Іздрик використовує відповідну манеру письма, що формує «ефект залучення» – у читача з'являється враження, що він рухається разом із героєм.

THE POST-CHORNOBYL CHARACTER OF UKRAINIAN POSTMODERNISM IN THE WORKS OF YURKO IZDRYK

Капура О. М.

*Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the Department of Ukrainian Language by Professional Direction
Vinnytsia Educative and Research Institute
of West Ukrainian National University
Honty str., 37, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4399-2543
olgakapura14@gmail.com*

Key words: *prototype of postmodern apocalypse, existentialism, egocentric worldview orientation, cultural and artistic refinement, artificial pseudo-saturation.*

The article highlights the peculiarities of the emergence of Ukrainian postmodernism and examines its main parameters. It is noted that the Ukrainian postmodern novel rejects the narrative strategies of realistic discourse and builds a unique worldview. The specificity of Ukrainian postmodernism, as reflected in the prose of Yurko Izdryk, is also discussed. The style of Izdryk's early prose is described as a postmodern version of «rhetorical apocalypse».

The article analyzes various literary assessments of Izdryk's work and the specificities of the representation of the chosen thematic in his novel «Votszek & Votszekuria». The role and characteristics of the apocalyptic theme in the novel are also discussed, as well as the protagonist's desire to destroy the boundaries of reality and delve into the depths of his own self to find answers to the questions of human existence. The unique perception of human existence by Votszek is also examined.

The novel is written in the style of a personal diary that attempts to capture the key flashes of consciousness in the process of continuous destruction. Accordingly, the space of the novel is presented as an unstable structure that combines dreams and hallucinations. Izdryk skillfully uses the «accumulation of fiction», an endless stream of ghostly characters, and a series of allusions to Ukrainian writers.

The article emphasizes not only the meticulousness of classification and the author's amazing detachment, but also the uniqueness of conveying the emotions experienced by the protagonist. The clear, visible, and ephemeral connection between the «reality» of neurophysiological processes, their reflection in everyday life, and the possibility of accurately conveying this by language are also highlighted.

The article describes the full range of suffering experienced by the protagonist, emphasizing that the literary uniqueness of the novel was formed in the postmodern aesthetic. The feeling of a closed space and hopelessness pervades the entire composition of the text. It is also noted that Izdryk uses an appropriate style of writing that creates an «effect of involvement» – the reader gets the impression that they are moving together with the hero.

Постановка проблеми. Українській постмодерністській літературі властива наповненість апокаліптичними наративами, а кінцесвітні перестороги та екзистенційні візії є однією з характерних ознак творчості Юрка Іздрика. Прагнення здійснення переходу в оновлений часопростір, у поєднанні з підсвідомим страхом пошуку сенсу життя сформував у свідомості людства модель дійсності на межі апокаліпсиса. Роман Ю. Іздрика «Воцтек & воцтекургія» є класичним прикладом висвітлення означеної тематики, тому його дослід-

дження є ключовим для формування цілісного уявлення.

Мета і завдання статті. Мета дослідження – проаналізувати постчорнобильський характер українського постмодернізму у творчості Юрка Іздрика. Для досягнення окресленої мети необхідним буде вирішення таких **завдань**: визначити особливості літературних творів періоду українського постмодернізму; схарактеризувати особливості відображення екзистенційних пошуків у романі Ю. Іздрика «Воцтек &

воццекурґія», що є характерними постчорнобильського характеру постмодернізму.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є літературна творчість Юрка Іздрика. Предметом дослідження є прояви постчорнобильського характеру українського постмодернізму у літературних творах Ю. Іздрика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постмодернізм виник унаслідок відчуття письменниками кінця історії сучасної епохи, тому він передбачає протиставлення модернізму і будується за такими параметрами: модернізм – постмодернізм; закрита форма – відкритість дискурсу; цілеспрямованість мистецтва – мистецтво як гра, карнавал; художня майстерність – деконструкція, тиша; закінчений твір – хеленінг, перформанс, кітч. Український постмодерний роман заперечує нарративні стратегії реалістичного дискурсу: концентричність (причинно-наслідкові зв'язки сюжету), психологічну зумовленість поведінки персонажів, що повторюється в деяких аспектах [1].

Постмодернізм вибудовує особливу концепцію світу. Якщо модерністи прагнули виявити найменші відмінності й принципову несумісність усіх боків зображуваної дійсності, то постмодерністи відстоюють позицію відстороненого і відчуженого спостерігача. Постмодерністи стверджують принцип загальної рівноцінності всіх явищ і боків життя, часто агресивно засуджують насильницьку дегуманізацію, асиміляцію людини зовнішнім світом, що яскраво проявилися в просторі радянської імперії. У цьому аспекті український постмодернізм має свою власну специфіку як явища постколоніальної культури. Про це свідчить проза Ю. Іздрика [1].

Намагання згрупувати творчість окремих письменників воедино за принципом єдності стилю в сучасному критичному дискурсі часто реалізуються у поєднанні творчої манери Ю. Іздрика та Т. Прохаська – достатньо самобутніх та оригінальних письменників. Т. Гундорова називає стиль Ю. Іздрика постмодерністським варіантом «риторичного апокаліпсиса», декларує таку його специфіку: «У центрі такого постмодернізму – імпульсна свідомість і розірваний екзистенційний світ інтелектуала-маргінала, який більше не є зцентрованим суб'єктом, процес самоусвідомлення якого стає фрагментарним, тіло – гібридним, а мислення – поліморфним» [2, с. 97].

Рання проза українського письменника-постмодерніста Юрка Іздрика епатажна, контроверсійна, однак, безумовно, самобутня й талановита. Творчий доробок автора спонукає до споглядання, рефлексивних розмислів. Тут відсутність зовнішньої дії компенсується стрімким внутрішнім рухом, тож реципієнт має не лише естетично сприйняти текст, а й попрацювати над його

«тілом», шукаючи шляхів пізнання «душі» твору. Р. Харчук слушно зауважує, що «проза Ю. Іздрика апелює передусім до відчуттів, вона, як і психотропні засоби, здатна поглинути читача у дивний емоційний стан зависання між реальністю й сновидінням» [3, с. 156].

Розглянемо особливості відображення вибраної проблематики у романі Ю. Іздрика «Воцек & воццекурґія». Домінантний елемент універсуму, фундаментальна основа сприйняття і відображення дійсності у романі апокаліптична. Апокаліпсис розглядається не тільки як поєднання Страшного суду і великого передбачення, а й процес, що контролює свідомість літературного героя і призводить до перебудови створеного автором літературного простору. Головний герой знищує межі реальності, заглиблюється всередину власного «Я» з метою знаходження відповідей на питання про те, що лежить в основі речей, що змушує його тіло рухатися, дихати, відчувати, що дає силу любити, вірити, бути.

Воцек вважає ідею людського існування, що перебуває виключно в межах фізичної оболонки, непереконаливою (оскільки герой мав неодноразово досвід перетину межі тілесності, подорожуючи всередину та за межі власного тіла), його природа охоплює весь світ [4].

Воцек поєднує у собі внутрішній світ, мікровимір, макроенергію, творця і руйнівника, Бога і Ніщо, приреченого на страждання. Саме це поєднання надає сенс існуванню. Калейдоскопічність, фрагментарність апокаліптичного виміру роману створюють стан нескінченного «руху поглядів» героя (його тіло належить до реального світу, який має лише опосередковане відношення до часопростору роману), що, з одного боку, занурює оповідача у вир безнадійності пошуку втраченого сенсу існування, а з іншого – постійно віддаляє головного героя від кінця світу, утримуючи Воццека в постійній напрузі від перебування «за крок від кінця».

За словами В. Костюка, «Воцек» за структурою і формою схожий на щоденник, але не щоденник подій, а спроби зафіксувати ключові спалахи свідомості в процесі суцільного руйнування» [5, с. 30]. Дійсно, простір роману є досить нестійкою структурою, створеною зі снів, марення, лабіринтів свідомості головного героя. Визначення жанру «Воццека» (повість, роман, цикл оповідань), передбачає розгляд його як фрагменту, оскільки твір насичений «фіктивними рухами», видіння, постійними змінами часопростору, перевтіленням персонажа в кількох осіб. Ю. Іздрик удаю використовує «накопичення вигадки» [5, с. 30], нескінченний потік персонажів-привидів, низку алюзій на українських письменників тощо.

Вражає не лише скрупульозність класифікації та дивовижність відстороненості автора (він постає перед читачами як сторонній спостерігач, пильний, але байдужий до страждань хворого), а й віртуозність у передачі емоції, які пережив Воцтек. Критик М. Павлишин зазначає, що «особлива пікантність опису полягає у тому, що чітко помітно ефемерність зв'язку між «реальністю» нейрофізіологічних процесів, їх відображенням у побуті й можливості точної передачі цього мовою» [6, с. 102]. Воцтек страждає, біль паралізує, виснажує, губить героя, але саме в боротьбі з болем він бачить сенс існування. Окрім цього, це свого роду змагання з фізичним болем, що позбавляє оповідача душевних мук від гостроти непотрібних сумнівів, тривожних думок, дає просту, незмінну реальність, яка цілком підходить персонажу. Варто відзначити, що фізична хвороба зводить нанівець громадську активність Воцтека, але його думки такі ж гострі, часто іронічні, мозок працює жваво, невтомно продукуючи нові бачення та асоціації.

Літературний характер «Воцтека» був сформований у постмодерній естетиці, відповідно, у романі загострене чуття вичерпання історії, мистецтва, руйнування та світовий регрес, глибока психологічна напруженість і маргінальність у настроях і діях. Водночас постмодерністський образ відлюдника та інтелектуала, філософа, бунтаря, який тонко відчуває усі порухи людського існування, бере такі риси у Воцтека, як егоцентризм, тотальна апеляція виключно до власних світоглядних переконань і потреб. Тому герой не намагається врятувати світ чи змінити його на краще. Він свідомо замикається у «зручній» оболонці, власному мікровимірі, що існує за своїми правилами й підкоряється волі «творця», а тому є повноцінною інтерпретацією, баченням, які постійно змінюються та рухаються [7, с. 48].

Відчуття замкнутого простору і безвиході пронизує всю композицію, яка стає просто текстом, але рухомою, мінливою конструкцією, що розвивається і рухається за своїми правилами. Для відповідного змістовного настрою ритм не втрачено, Ю. Іздрик використовує відповідну манеру письма. Виникає щось на зразок «ефекту залучення» – читач рухається разом із героєм, відчуває таку ж невпевненість щодо того, що буде далі, а текстовий пристрій служить своєрідним кодом для розуміння змісту роману. Набуває особливого значення і мовлення твору, яке, втрачаючи здатність адекватно передавати події та стани, перетворюється на своєрідне ієрогліфічне письмо, у якому заплутані слова й химерні думки героя стають мутантами, втрачають сенс, виявляються лише відображенням незнайомого, нескінченно далекого виміру.

Т. Гундорова зазначає, що «недосяжність значення слів, втрата їх значення або нескінченність кожного разу нового звучання – ось що стає основою абсолюту некомунікабельності. Це прототип постмодерного Апокаліпсиса, де немає посилення, а є лише дзеркальна поверхня стилізації та повторення» [8, с. 110]. Мова стає фрагментарною, уривчастою, складається з графічних знаків, синтагм, не тільки семантично окреслює, а й візуалізує думки героя.

Фактично втративши сенс існування і зв'язок з реальністю, головний герой тікає від болю до хаосу химерних мрій, мереживних асоціацій, марно намагаючись знайти порятунок. На думку Л.А. Стефановської, ставлення героя в романі стає таким: земне буття недосконале і не повне, бракує присутності справжньої реальності в ньому, а особа сама протистоїть ворожим силам, абсолютно незалежним від нього, без можливості визволення, тому жодні спроби конфронтації не мають сенсу [9, с. 191]. Ось чому для Воцтека більш прийнятним станом є самотність. Страждаючи від тілесного болю, блукаючи лабіринтами мрій, він завжди залишається наодинці із собою, глибоко в перипетіях свого імітованого всесвіту.

У романі егоцентрична спрямованість світогляду головного героя актуалізується шляхом протиставлення неповторної особистості безликій однорідній соціальній масі. Зокрема, автор недвозначно висловлює своє ставлення до переважної більшості населення України й світу в цілому. Будь-які прояви «масовості» викликають у героя активний опір, пов'язаний із примітивністю, низьким інтелектом, «спонтанним» типом поведінки, категорично неприйнятним для Воцтека.

Свобода, відкритість, доступність є позитивними чинниками, які стимулюють економічний, політичний розвиток суспільства і дають необмежений простір для культурно-мистецького вдосконалення кожної особистості. Проте сучасність породжує нову реальність, у якій суспільство підлягає розподілу на активних ефективних лідерів, інтелектуалів, схильних до розвитку, самовдосконалення, і тих, чий бажання не виходять за межі примітивних насолод. Свобода нового часу не тільки дає необмежені можливості, а й ставить перед людиною надважливе завдання – у світі мільйонів шляхів не втратити себе і зробити власний вибір. Адже головне, що, освоївши незаперечну і високу цінність – свободу, людина діяла в нових умовах не залежно від думки соціуму, а прагнула досягти позитивної свободи виходячи з унікальності та індивідуальності кожного.

У романі Ю. Іздрик ставить під сумнів штучну псевдонасиченість життя героя, який демонструє сумнів і недовіру у світі яскравих фарб, гострих відчуттів, суспільства, запрограмованого на

постійне прагнення змінювати цінності. Дійсно, у цьому вирі втрачається найголовніше – людина, особистість. Час антропоцентризму пішов, натомість з'явився новий тип індивіда-споживача, який за допомогою сучасного маркетингу, рекламних пропозицій, модних течій нівелює усі відмінні риси, стирає усі духовні бар'єри на шляху до єднання із сірою масою суспільства.

Стратегія написання роману – маніфест сучасного письменника-постмодерніста. Вона підводить читача до інваріантного пароля роману: ніякої реальності, «справжнього світу» не існує, є тільки Текст, один великий всепоглинальний мовний потік, у якому зникають наболілі почуття, візії сну, інтелектуальні враження, відчуття власної гріховності й усе інше. Отже, маємо всі підстави приєднатися до короткого, але місткого коментаря М. Павлишина: «Воццек» – це елегантний, суверенний портрет постмодернізму, мальований зсередини автором, який віртуозно володіє його стилем мислення й мовлення» [7, с. 30].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Роман Ю. Іздрика «Воццек & воццекургія» є класичним відображенням унікальності впливу постчорнобильського періоду на український постмодернізм. Багатогранність екзистенційних пошуків, неоднозначних пошуків власного Я, особистісної та колективної ідентифікації – це все поєднано в романі. При цьому літературний твір може здатися складним для сприйняття та неоднозначним, оскільки потребує певної особистої готовності читача.

У подальших розвідках варто приділити увагу мовним засобам, використаним у романі «Воццек & воццекургія», які є характерними для індивідуального стилю Ю. Іздрика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квасніцька Ю.В. Українська література кінця XX – початку XXI століття. URL: <https://vseosvita.ua/library/ukrainska-literatura-kinca-hh-pocatku-hhi-stolitta> – 34416.html (дата звернення: 21.02.2023).
2. Гребенюк Т.В. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози). Запоріжжя, 2007. 136 с.
3. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період. Київ : Академія, 2008. 208 с.
4. Кірячок М.В. Візії апокаліпсису в українському постмодерністському романі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2016. 195 с.
5. Костюк В. Фрагмент і пастиш (Іздрик. Воццек). *Критика*. 1998. № 2. С. 30–31.
6. Павлишин М. «Воццек» Іздрика. *Сучасність*. 1998. № 9. С. 101–113.
7. Іздрик. Воццек & Воццекургія. Львів : Кальварія, 2002. 204 с.
8. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
9. Стефанівська Л. Післямова. Іздрик. Воццек & Воццекургія. Львів : Кальварія, 2002. С. 178–199.

REFERENCES

1. Kvasnitska Yu.V. *Ukrainska literatura kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia* [Ukrainian literature of the late twentieth and early twenty-first century]. URL: <https://vseosvita.ua/library/ukrainska-literatura-kinca-hh-pocatku-hhi-stolitta> – 34416.html (21.02.2023).
2. Hrebenuk T.V. (2007) *Khudozhnia kultura ukrainskoho postmodernizmu (na materialii suchasnoi prozy)* [Artistic Culture of Ukrainian Postmodernism (on the Material of Modern Prose)]. *Zaporizhzhia*. 136 p.
3. Kharchuk R.B. (2008) *Suchasna ukrainska proza: Postmodernyi period* [Modern Ukrainian prose: Postmodern period]. Kyiv: VTs “Akademiia”. 208 p.
4. Kiriachok M.V. (2016) *Vizii apokalipsysu v ukrainskomu postmodernistskomu romani: [Visions of Apocalypse in the Ukrainian Postmodern Novel]* dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kyiv. 195 p.
5. Kostyuk V. (1998) *Frahment i pastysh (Izdryk. Votstsek)* [Fragment and pastiche (Izdryk. Votzek)]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 1997). *Krytyka*. Vol. 2. P. 30–31.
6. Pavlyshyn M. (1998) “Votstsek” *Izdryka. Suchasnist* [“Wotzeck” *Izdryk. Modernity*]. Vol. 9. P. 101–113.
7. *Izdryk. Votstsek & Votstsekurhiia*. (2002) [Izdryk. *Wozzeck & Wozzeckurgy*] Lviv: Kalvariia. 204 p.
8. Hundorova T. (2005) *Pisliachornobylska biblioteka: ukrainskyi literaturnyi postmodern* [Post-Chornobyl Library: Ukrainian Literary Postmodernism]. Kyiv: Krytyka. 264 p.
9. Stefanivska L. (2002) *Pisliamova. Izdryk. Votstsek & Votstsekurhiia* [Afterword. *Izdryk. Wozzeck & Wozzeckurgy*]. Lviv: Kalvariia. P. 178–199.